

ZAGROŻENIA CYBERPRZESTRZENI DLA MŁODZIEŻY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

SEBASTIAN ZIELIŃSKI

Uczelnia Nauk Społecznych w Łodzi – pracownik dydaktyczno-naukowy

Czym jest niepełnosprawność intelektualna?

Niepełnosprawność intelektualna jest stanem, a nie chorobą. Młodzież niepełnosprawna różni się pod względem możliwości w zakresie rozwoju procesów poznawczych, percepcyjnych i emocjonalnych (Dykciak, 2005, s. 138). Zgodnie z definicją Ruth Luckasson i współpracowników (Luckasson, 2008, s. 225), „upośledzenie umysłowe jest niepełnosprawnością charakteryzującą się znacznym ograniczeniem zarówno w zakresie funkcjonowania intelektualnego, jak i zachowań przystosowawczych, które wyrażają się w umiejętnościach poznawczych, społecznych i praktycznych. Niepełnosprawność ta ujawnia się przed 18. rokiem życia”. Luckasson podaje również pięć dodatkowych założeń uszczegóławiających tę definicję:

1. Ograniczenia w zakresie bieżącego funkcjonowania należy rozpatrywać w kontekście społeczno-środowiskowym charakte-

rystycznym dla wieku i kultury rówieśników danej osoby.

2. Dla potrzeb prawomocnego orzeczenia bierze się pod uwagę zróżnicowanie kultury i języka jednostki oraz czynniki sensoryczne, motoryczne i behawioralne.
3. Ograniczenia jednostki współwystępują często z jej mocnymi stronami.
4. Istotnym elementem diagnostyki niepełnosprawności intelektualnej jest opracowanie profilu potrzebnego wsparcia.
5. Dzięki prawidłowemu, zindywidualizowanemu wsparciu osoby z niepełnosprawnością intelektualną jej funkcjonowanie na ogół poprawia się z biegiem życia (tamże).

W tym miejscu warto przejść do ogólnej charakterystyki grupy określanej jako osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Przede wszystkim mamy na myśli osoby z lekkim stopniem tej niepełnosprawności, gdyż w przypadku pozostałych grup, zwłaszcza z niepełnosprawnością w stopniu głębokim i znacznym, możliwości samodzielnego korzystania z Internetu mają charakter bar-

dzo ograniczony, bądź używanie go nie jest możliwe. To, co obecnie określa się mianem niepełnosprawności intelektualnej, przez wiele lat określane było (i wciąż jest) jako upośledzenie umysłowe. Z kolei zastąpienie w wielu miejscach terminu upośledzenie umysłowe terminem niepełnosprawność intelektualna zastosowali m.in. redaktorzy polskiego wydania amerykańskiego podręcznika *Pedagogika specjalna* autorstwa Deborah Deutsch Smith (2008), mimo że w oryginale pracy posługiwano się terminem „upośledzenie umysłowe”.

Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną różni się od pełnosprawnych rówieśników pod względem możliwości w zakresie rozwoju: procesów poznawczych, procesów percepcyjnych, procesów emocjonalnych. Charakteryzują ją ograniczenia w myśleniu abstrakcyjnym, obniżenie ciekawości, dociekliwości i zdolności koncentrowania uwagi na jednym przedmiocie przez dłuższy czas. Myślenie zawsze związane jest z konkretnymi sytuacjami. Często występuje niedorozwój uczuć wyższych, mniejsza wrażliwość, niestałość emocjonalna, impulsywność, agresywność, niepokój (Dykcik, 2005, s. 138–139).

Proces nabywania wiedzy przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim jest znacznie utrudniony. Wynika to z faktu, że zarówno jej funkcjonowanie poznawcze, jak i proces myślenia oraz podejmowana działalność praktyczna są ograniczone. Poszczególne funkcje psychiczne rozwijają się wolniej i nie osiągają pełnej dojrzałości. Myślenie pozostaje w fazie konkretno-wyobrażeniowej (operacje myślowe odwołują się do konkretności). Najbardziej opóźniony jest rozwój myślenia abstrakcyjnego, brak jest wyższych form myślenia. Charakterystyczna jest nieudolność syntetycznego ujmowania zdobytych wiadomości i wiązania ich w logiczną całość, z czego wypływa ubóstwo wnioskowania i sądów. Spostrzeganie cechuje globalne ujmowanie faktów. Zakres spostrzegania

jest wąski, tj. w tym samym czasie młodzież z lekką niepełnosprawnością intelektualną spostrzega mniej przedmiotów niż młodzież z rozwojem prawidłowym. Zaburzenia spostrzegania wiążą się ze słabo rozwiniętą funkcją analizy i syntezy. Dominuje uwaga mimowolna, choć wraz z wiekiem i nauce wzrasta trwałość uwagi dowolnej. Uwaga często bywa rozproszona i przyciągana przez bodziec intensywniejszy lub niezwykły. Mała jest podzielność uwagi. Słabo rozwinięta pamięć powoduje trudności z zapamiętywaniem i odtwarzaniem. Nowy materiał przyswajany jest bardzo wolno i wymaga wielokrotnych powtórzeń. Zaburzona jest głównie pamięć logiczna, mniej zaś mechaniczna. Mowa u młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną często pod względem formy i składni nie różni się od mowy dzieci w normie intelektualnej. Stwierdza się uboższy zasób słów przy przewadze słownictwa biernego nad czynnym. Emocje uczniów z niepełnosprawnością intelektualną charakteryzują się sztywnością oraz małym zróżnicowaniem. Słabo jest rozwinięta zdolność opanowywania popędów, występuje niedorozwój uczuć wyższych związany z brakiem zdolności do rozumienia pojęć abstrakcyjnych. Cyberprzestrzeń jest ich pełna. Brak jest przeżyć emocjonalnych wiążących się z zainteresowaniami i działalnością poznawczą. Inną cechą charakterystyczną jest nieadekwatność emocji, która związana jest z brakiem możliwości odróżniania przez dzieci z niepełnosprawnością intelektualną spraw istotnych od błahych. To wszystko przekłada się na postrzeganie świata wirtualnego (por. Sękowska, 1998; Kirejczyk, 1981; Dykcik, 2007; Sowa, 2002; Głodkowska, 2004; Zasepa, 2017 i in.).

Technologie cyfrowe a osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Wykorzystywanie technologii informacyjnej w sferze edukacji, ale również

czasu wolnego wiąże się z wieloma korzyściami, jak i zagrożeniami (Tanaś, 1993, s. 107–109). Jak zauważa Mark Warschauer (2003), pierwotnie pojęcie cyfrowej luki/cyfrowego rozwarstwienia (ang. *digital gap/digital divide*) odnosiło się do opisu sytuacji, w której mimo powszechnej dostępności komputerów podłączonych do Internetu znaczna część ludzi (również niepełnosprawnych intelektualnie) nadal nie korzystała z tych możliwości. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną z wielu oczywistych powodów mają trudniejszą sytuację jeśli chodzi o dostęp i korzystanie z nowych mediów cywilizacyjnych. Dostępność Internetu w tej grupie osób ciągle należy uznać za niewystarczającą, nie tylko w polskich realiach. Środowisko nowych technologii jest obecnie istotnym środowiskiem socjalizacyjnym, w którym młodzi ludzie, również z niepełnosprawnością intelektualną, spędzają czas wolny zgodnie ze swoimi preferencjami, dokonują wyborów, komunikują się ze sobą, nawiązują i podtrzymują kontakty interpersonalne.

W literaturze zarówno polskiej, jak i zagranicznej podejmującej tematykę korzystania z nowoczesnych technologii w cyberprzestrzeni przez osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi coraz rzadziej pomija się grupę osób z niepełnosprawnością intelektualną, czyniąc je w ten sposób aktywnymi i pełnoprawnymi odbiorcami. Pojawia się wiele publikacji na temat zachowań *online* i korzystania z nowych mediów przez osoby niepełnosprawne intelektualnie, co podkreślają m.in. Alex McCliments i Frances Gordon (Gordon, 2008), Jane Seale (2007, s. 173–186), Józef Bednarek, Olga Pawłowska (2017). W badaniach dotyczących używania Internetu przez osoby z niepełnosprawnością prowadzonych przez Williama H. Duttona i Ellen J. Helsper (2007) w ogóle jeszcze nie wyodrębniano grupy z niepełnosprawnością intelektualną.

Wydaje się, że w obszarze edukacji często koncentrujemy się na zapewnieniu

fizycznego dostępu do technologii informacyjnych (*Information Technologies – IT*), a nie na właściwym szkoleniu nauczycieli, modyfikacji programów nauczania czy pogłębionej refleksji, w jaki sposób te technologie wykorzystywać nie tylko do nauczania, lecz także do terapii pedagogicznej i wychowania.

Jak stwierdza Bednarek (2014, s. 23), „świat wirtualny, z jednej strony, otwiera przed jego użytkownikiem olbrzymie możliwości (edukacyjne) – daje dostęp do zasobów na całym świecie, sprowadza odległość do roli nieistotnego czynnika, daje mu wolność, jakiej nie zaznaje w życiu codziennym, jednak z drugiej strony nakłada ogromne ograniczenia. Potrzeba wielkiej wyobraźni, by żyć samym słowem i obrazem”. Jak wynika z badań, wyobraźnia młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną jest zaburzona. Poza tym powstały dwa światy równoległe do naturalnego: cyberprzestrzeń i rzeczywistość wirtualna (Tanaś, 2015, s. 7).

Co jest nowego w cyberprzestrzeni, w porównaniu z „mediami starymi”, np. telewizją? Współcześnie zauważamy większą aktywność osoby korzystającej z technologii informacyjno-komunikacyjnych (Pyżalski, 2012, s. 70). Inne cechy „wirtualnej rzeczywistości” to nieskończona/niewidzialna publiczność, hipermedialność, łatwe wyszukiwanie i kopiowanie treści (Walrave, Wannes, 2009, s. 27–46). Niestety zdarza się, że nowe media mogą stanowić zagrożenie dla osób z niepełnosprawnością intelektualną, prowadząc do uzależnienia od cyberprzestrzeni, co w konsekwencji powoduje jeszcze większą społeczną izolację niż ta spowodowana przez samą niepełnosprawność (Andrzejewska, 2011). Może się również zdarzyć, że młodzież z niepełnosprawnością poprzez spędzanie dużej ilości czasu w sieci będzie bardziej wyizolowana i załęczona w obliczu kontaktów z innymi osobami (Andrzejewska, Bednarek, 2010, s. 66–75). A przecież i tak osoba z niepełnosprawnością intelektu-

alną ma opóźniony rozwój społeczny i tym samym będzie miała jeszcze większe trudności w nawiązywaniu znajomości.

Współczesny świat jest światem nieustannych zmian. Socjolog Zygmunt Bauman na jego określenie stworzył nowy termin – „płynna nowoczesność”, który jest też jednocześnie najkrótszą, ale trafną jego charakterystyką i wskazuje na ogromną dynamikę zmian niemal wszystkich obszarów naszego życia i niezdolność do dłuższego trwania w stanie zachowującym stały kształt (Bauman, 2011). „Wirtualna rzeczywistość”, inaczej cyberprzestrzeń, jest semantycznie sprzeczna, gdyż oznacza rzeczywistość nieprawdziwą, a więc nierzeczywistą, sztuczną. Pojęcie to jest też interpretowane jako rzeczywistość symulowana z użyciem narzędzi technologii informacyjnych. W tym znaczeniu rzeczywistość wirtualną opisuje anglojęzyczna formuła „trzech I” bądź też „I3” – *Interaction* (interakcja), *Immersion* (zanurzenie), *Imagination* (wyobraźnia) (Tanaś, Galanciak, 2015, s. 9).

Raport z badań porównawczych nad korzystaniem z nowych mediów przez uczniów z niepełnosprawnością intelektualną

W badaniach własnych nt. wykorzystywania technologii informacyjnych przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną, które przeprowadziłem w 2004 i w 2018 r., zgodnie z założeniami metodologicznymi określiłem następujące ich cele: poznanie opinii uczniów na temat wykorzystywanych nowych mediów cyfrowych oraz określenie, jakie technologie cyfrowe są najczęściej wykorzystywane w szkołach specjalnych. Badaniami objęto 90 uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w różnym stopniu, z wyłączeniem uczniów z głęboką niepełnosprawnością intelektualną. Za metodę badawczą przyjęto sondaż diagnostyczny. Technika badawczą był wywiad

z uczniami. Podczas badań wykorzystano autorski kwestionariusz wywiadu „Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną wobec nowych mediów”. Za zmienne przyjęto: stopień wykorzystywania nowych technologii, ocenę znajomości zagrożeń, zaplecze komputerowe szkoły, wykorzystywane oprogramowanie. Z raportu wyłania się obraz sieci jako medium, które pomaga osobom z niepełnosprawnością intelektualną. Należy stwierdzić, że uczniowie coraz częściej wykorzystują nowe technologie informacyjne w życiu i edukacji specjalnej. Osoby niepełnosprawne intelektualnie cenią Internet jako źródło informacji i szeroko pojętej wiedzy.

Tabela 1. Korzystanie z technologii informacyjnych przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną

TiK	2004	2018
Komputer przenośny	24 %	86 %
Telefon/Smartfon	2 %	64 %
Tablica multimedialna	33 %	48 %
Gry multimedialne	19 %	52 %
Wideoprojektor	0 %	24 %
mp3/mp4	29 %	90 %
Playstation	7 %	20 %

Źródło: badania własne.

Dlaczego uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną korzystają z technologii informacyjnych? Wśród badanych opinii uczniów najczęściej występowały stwierdzenia: „jest to dla mnie okno na świat”, „pomaga mi się zrelaksować”, „wycisza mnie”, „łatwiej mi wchodzi nauka”, „to sposób na nudę”, „poznaję innych rówieśników”, „nie czuję się sam”, „...tam jestem zdrowy”, „nudzę się, gdy nie mam przez kilka dni dostępu do Internetu”.

Prowadząc wcześniej badania z grupą uczniów w normie intelektualnej, stwierdziłem, że nowe media nie są tak bardzo

intensywnie wykorzystywane przez osoby z niepełnosprawnością, jak zdrowe, pomimo wskazania przez niepełnosprawnych dużego znaczenia i ich wielkiej roli w rozwiązywaniu codziennych problemów. Najbardziej aktywnymi użytkownikami nowych mediów są uczniowie z lekką niepełnosprawnością intelektualną, częściej chłopcy i młodzież do 18. roku życia. Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym najczęściej używają nowych mediów do odtwarzania muzyki i obrazu. Grupa uczniów ze znaczną niepełnosprawnością intelektualną wykorzystywała nowe media na zajęciach w szkole w celach rewalidacyjnych. W domu nie korzystają z technologii cyfrowych. Internet częściej traktowany jest jako źródło rozrywki niż informacji. Uczniowie pozyskują z sieci informacje nt. ulubionego artysty, nowej piosenki czy formy odtworzenia ulubionego fragmentu filmu. Badania wykazują tendencję, że uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną dobrze oceniają swoją placówkę pod kątem wyposażenia w nowe media. Porównując badania obecne z badaniami z 2004 r., widać wyraźny rozwój nowych mediów i wachlarz nowych możliwości, które stwarzają technologie w szkole specjalnej. Ponadto młodzież z niepełnosprawnością intelektualną, która posiada komputer z dostępem do Internetu, korzysta z niego około pięciu godzin dziennie. W 2004 r. był to wskaźnik na poziomie dwóch godzin. Dlatego szkoła musi uświadamiać uczniom również zagrożenia, jakie niosą nowe media. Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną nie są zaangażowani często w aktywność *online*. W badaniu często wskazywali, że media są „oknem na świat”. Należy zauważyć, że nowe media nie wykluczają uczniów cyfrowo, pomagają im się rozwijać społecznie, dają wiele zadowolenia i podnoszą samoocenę.

Wszystkie wyniki badań, porównując z reprezentatywnymi badaniami Jacka Pyżalskiego z 2012 r., Piotra Plichty z 2012 r.

pokazują, że w wielu kategoriach uzyskano zbliżone wyniki.

Zagrożenia cyberprzestrzeni i ich wpływ na osoby z niepełnosprawnością intelektualną

W przypadku spędzania wolnego czasu przez osoby z lekką i umiarkowaną niepełnosprawnością, pojawiają się powszechne zastrzeżenia dotyczące kontaktu z obrazami silnie nasyconymi agresją i erotyką (Hankała, 2007). Na tle opracowań odnoszących się do młodzieży w normie intelektualnej uwidacznia się niedostatek analiz potencjalnych zagrożeń ze strony cyberprzestrzeni dla osób z niepełnosprawnością (Bednarek, Andrzejewska, 2009, s. 204). W literaturze przedmiotu i publikacjach dostrzegamy tylko pozytywne aspekty owej cyberprzestrzeni dla tej kategorii użytkowników (Bednarek, 2005). Jak zaznaczają Bednarek i Pawłowska (2017), niski stopień kompetencji osób z niepełnosprawnością intelektualną, w tym fizyczną, może mieć wpływ na jakość i tempo przyswajania informacji w wirtualnym świecie.

Wyróżniamy dwie kategorie czynników szkodliwych związanych z cyberprzestrzenią w odniesieniu do dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną.

1. Czynniki wpływające na zdrowie fizyczne i sprawność motoryczną: niewyspanie, otyłość, kłopoty z koncentracją, zawroty i bóle głowy, przemęczenie oczu, wymuszona nieruchoma pozycja ciała, duże napięcie psychiczne, bóle głowy i pleców, chroniczne dolegliwości wzroku (Lippmann, 1990, s. 46).
2. Czynniki determinujące dobrostan i zdrowie psychiczne (Juszczak, 1999, s. 348): maszyny przejmują kontrolę nad człowiekiem, zmniejszenie autonomii, niezależności poznawczej, bierność poznawcza, obniżenie kreatywności człowieka, wkraczanie zjawisk cyberprzestrzeni do

sfer życia, dehumanizacja kontaktów międzyludzkich, co utrudnia tworzenie więzi międzyludzkich, obniża efektywność oddziaływań.

W przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną zagrożenia te mogą się wiązać z większym niebezpieczeństwem wtedy, gdy aktywność w cyberprzestrzeni ogranicza możliwości bezpośrednich kontaktów z innymi ludźmi.

U osób tych często dochodzi do zaburzenia relacji interpersonalnych, utraty zainteresowania różnymi formami aktywności społecznej (Young, 1994), zwiększonego poziomu osamotnienia, potęgującego stany depresyjne. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną wręcz stają się „elektronicznymi odludkami”, funkcjonującymi przecieć lepiej w cyberprzestrzeni niż w realnym świecie, ale mającymi coraz większe problemy w szkole oraz w bliskich relacjach społecznych (Morbitzer, 2002, s. 245). Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną lepiej funkcjonuje w życiu, kiedy w czasie wolnym kontaktuje się z innymi rówieśnikami. Gry komputerowe, Internet – ogólnie cyberprzestrzeń, która jest atrakcyjniejsza, odciąga od aktywnego spędzania wolnego czasu i wytwarza specyficzny nawyk ograniczający bezpośrednie kontakty międzyludzkie (Hankała, 2009, s. 211).

Ryzyko związane z zagrożeniami w odniesieniu do dobrostanu psychicznego osób z niepełnosprawnością może zmieniać się w zależności od czynników rozwojowych: wieku, poziomu rozwoju umysłowego, emocjonalnego i społecznego; czynników indywidualnych: rodzaju i stopnia niepełnosprawności, ogólnego stanu zdrowia, właściwości osobowości (tamże, s. 213).

Z podejmowanych analiz wynika, że cyberprzestrzeń będąca substytutem świata rzeczywistego staje się faktem (Bednarek, 2010). Niestety, systematycznie wzrasta liczba osób spędzających czas w cyberprzestrzeni przed komputerem, telefonem, tabletem, playstation, które zaniedbują wskutek

tego swoje obowiązki w szkole. Zwraca się coraz powszechniej uwagę na zaburzenia określane różnymi nazwami: uzależnienie od Internetu, siecioholizm, sieciozależność, infoholizm, cyberzależność, fonoholizm, cyberprzemoc (cyberbullying), wwwholizm, interholizm, cyberuzależnienie. W tym zakresie częstym zagrożeniem jest kradzież tożsamości (Andrzejewska, 2014, s. 50–51).

Zagrożeń w cyberprzestrzeni jest wiele. Infoholizm jest jednym z nich. Młodzież z niepełnosprawnością uzależnia się od związków wirtualnych. W sieci nie widać dysfunkcji rozwojowych. Można być zupełnie kimś innym. Młodzież z niepełnosprawnością nawiązuje nowe kontakty przez pocztę e-mail, facebooka. Kolejnym zagrożeniem dla tej grupy odbiorców jest oglądanie filmów i zdjęć erotycznych oraz pornograficznych. Osoby z niepełnosprawnością nie zdają sobie sprawy, że taki film nie ma nic wspólnego z rzeczywistością i prawdziwą miłością. Postrzegają obserwowane osoby podczas aktu seksualnego jako wzór kobiecości i męskości. Dużo moich uczniów spędza przed komputerem wiele godzin wieczornych i nocnych. Są osoby, które na lekcji odsypiają czas spędzony przy komputerze. Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną często nie potrafi składnie odpowiedzieć na pytanie nauczyciela, ale za to bardzo płynnie posługuje się komputerem i zasobami Internetu.

Jednym z częstych zagrożeń jest ciągle spędzanie czasu z telefonem komórkowym – smartfonem. Z badań przeprowadzonych w 2016 r. przez Macieja Dębskiego jasno wynika, że fonoholizm to kolejne po infoholizmie z uzależnień młodzieży z niepełnosprawnością. W ciągu roku liczba aktywnych kont społecznościowych na smartfonach wzrosła o blisko 1/3. Młodzi ludzie nie potrzebują w szkole dostępu do komputera z Internetem. Większość ma dostęp do indywidualnych pakietów transmisji danych w swoim telefonie.

Podsumowanie

Młodzież z niepełnosprawnością jest w większym stopniu narażona na zagrożenia w nauce, pracy i czasie wolnym wynikające z nadmiernego korzystania z cyberprzestrzeni. O tych niebezpieczeństwach mówi się bardzo rzadko, gdyż owe trudności są pomniejszane w związku ze specyficzną sytuacją osób z niepełnosprawnością intelektualną w różnym stopniu, dla których cyberprzestrzeń i technologie informacyjne w niej współistniejące mogą stanowić podstawowe narzędzie kontaktu ze światem, komunikacji z innymi, robienia zakupów *online*, uzyskiwania wykształcenia na Uniwersytetach Wirtualnych i kursach *online*. Często w takich przypadkach wielu uważa, że zagrożenia, na jakie napotykają w tym

zakresie osoby z niepełnosprawnością, to skutek uboczny, wręcz drugorzędny. Odwraca się uwagę od zagrożeń spotykanych przez osoby z niepełnosprawnością w wyniku kontaktu z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, mediami i globalną cyberprzestrzenią. Wydaje się logiczne, że wytrzymałość na skutki uboczne nowych mediów przez osoby z niepełnosprawnością jest mniejsza, dlatego warto uświadamiać tę grupę społeczeństwa o zagrożeniach i skutkach dłuższego przebywania w wirtualnym świecie, bo przecież w cywilizowanych krajach obowiązuje zasada, że osoby z niepełnosprawnością posiadają takie same prawa jak ludzie zdrowi (Gil, 2005, s. 54). Jest pilna potrzeba kształtowania i doskonalenia u młodzieży nowych kompetencji cyfrowych (Bednarek, 2016, s. 188).

Bibliografia

- Andrzejewska, A. (2011). Uzależnienie osób niepełnosprawnych od Internetu. W: M. Górka (red.), *Przekroczyć próg*. Rybnik: KUL.
- Andrzejewska, A. (2014). *Dzieci i młodzież w sieci zagrożenia realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Andrzejewska, J., Bednarek, J. (red.). (2010). *Osoby niepełnosprawne a media cyfrowe. Z pogranicza teorii i praktyki*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Bauman, Z. (2011). *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bednarek, J. (2005). *Spółczesność informacyjna i media w opinii osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Bednarek, J. (2010). *Multimedialne kształcenie ustawiczne nauczycieli. Teoria, badania, praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo WSP im. Janusza Korczaka.
- Bednarek, J. (2014). Społeczne kompetencje medialno-informacyjne w kontekście bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i świata wirtualnego. W: J. Bednarek (red.), *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Bednarek, J. (2016). Informacyjno-informatyczny i społeczno-edukacyjny charakter współczesnych przemian cywilizacyjnych. W: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w przestrzeni wirtualnej – teoria i praktyka*. World Journal of Theoretic and Applied Sciences 1(4). Red. E. Golbik-Madej. Gliwice: Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości.
- Bednarek, J., Andrzejewska, A. (red.). (2009). *Cyberświat, możliwości i zagrożenia*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Bednarek, J., Pawłowska, O. (2017). Rola technologii informacyjno-komunikacyjnych w doskonaleniu osób z niepełnosprawnością fizyczną. *Przedszkole i Szkoła. Wybrane problemy kształcenia i wychowania*. Hanover.
- Dutton, W., Helsper, E. (2007). *The Internet in Britain*. Oxford: University of Oxford. Oxford Internet Institute.
- Dykcik, W. (red.). (2005). *Pedagogika specjalna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Gil, M. (2005). Niepełnosprawność a prawa człowieka – ku polityce włączającej. W: T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur (red.), *Polityka społeczna i oświatowa a edukacja międzykulturowa*. Cieszyn–Warszawa: WSP ZNP.
- Gordon, A.F. (2008). Presentation of self in e-veryday life: How people labelled with intellectual disability manage identity as they Engage the blogosphere. *Sociological Research Online*, 13(4) 1. Sheffield Hallam University.
- Hankała, A. (2007). Uzależnienie od mediów. W: M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Hankała, A. (2009). Zagrożenia dla osób niepełnosprawnych związane z korzystaniem z mediów elektronicznych. W: J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Cyberświat. Możliwości i zagrożenia*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Jakubowski, M., Konarzewski, K., Muszyński, M., Smulczyk, M., Walicki, P. (2017). *Szkolne talenty Europy u progu zmian. Polscy uczniowie w najnowszych badaniach międzynarodowych*. Raport Fundacji Evidence Institute i Związku Nauczycielstwa Polskiego. Warszawa.
- Juszczak S. (1999). *Podstawy informatyki dla pedagogów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls .
- Kondracka, M. (2010). Wirtualne relacje dziecko–media elektroniczne: zagrożenia. *Życie Szkoły*, 1.
- Lippmann, Ch. (1990). *Komputer a zdrowie. Poradnik dla osób korzystających z komputerów*. Warszawa: Cedrus Publishing House.
- Luckasson, R. (2008). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports*. American Association on Mental Retardation. Waszyngton:
- Morbitzer, J. (2002). Technologia informacyjna – kontekst zagrożeniowy. W: J. Migdałek, B. Kędzierska (red.), *Informatyczne przygotowanie nauczycieli w okresie zmian i transformacji*. Kraków: Wydawnictwo Rabid.
- Pyżalski, J. (2012). *Cyberbullying. Zjawisko, konteksty, przeciwdziałanie*. Łódź: Wydawnictwo WSP.
- Seale, J. (2007). Strategies for supporting the online publishing activities of adults with learning difficulties. *Disability & Society*, 22(2).
- Smith, D.D. (2008). *Pedagogika specjalna*. Warszawa: Wydawnictwo APS, WN PWN.
- Tanaś, M. (1993). *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomagane komputerem*. Toruń: Toruńskie Studia Dydaktyczne.
- Tanaś, M. (2015). Prolegomena do pedagogiki medialnej. W: M. Tanaś, S. Galanciak (red.), *Cyberprzestrzeń – Człowiek – Edukacja. Cyfrowa przestrzeń kształcenia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Tanaś, M., Galanciak, S. (red.). (2015). *Cyberprzestrzeń – Człowiek – Edukacja. Cyfrowa przestrzeń kształcenia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Walrave, M., Wannes, H. (2009). Skutki cyberbullyingu – oskarżenie czy obrona technologii?. Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka. *Cyberprzemoc*, 1(26).
- Warschauer, M. (2003). *Technology and Social Inclusion. Rethinking the Digital Divide, Issue I*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Wyczęsany, J. (2005). Pedagogika osób z lekkim upośledzeniem umysłowym. W: W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Young, K.S. (1994). *Caught In the Net: How to recognize the sinus of Internet addiction and Winding strategy for recovery*. New York: Wiley.

CYBER THREATS TO CHILDREN AND YOUTH WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract

The article provides the justification for the need to analyze the area of ‘new media’ with regard to the use of digital tools by children and youth with intellectual disabilities. It presents the genesis of the notion of cyberspace as well as the nature of possible consequences associated with inappropriate use of digital tech-

nologies. The paper then discusses the categories of negative effects related to cyberspace and the use of new technologies by children and youth with intellectual disabilities. The increasing digitization has influenced the evolution of cyberbullying. There is no highly effective method or solution available to protect children and youth with intellectual disabilities against cyber crimes. Therefore, the idea of reasonable usage of 'new media' seems to be one of the most important tasks for educators, teachers, and parents of children and youth with intellectual disabilities in the 21st century.

Key words: intellectual disability, cyberspace, cyberbullying/aggression, addiction to the Internet, threats from digital technologies, Internet users